

პოლისემიური სიტყვის ერთგანზომილებიანი მოდელი

სტატიაში განხილულია პოლისემიური ზმნებისა და ზედსართავი სახელების ერთ-ერთი უნივერსალური – ერთგანზომილებიანი მოდელი. მოდელის აღწერასთან ერთად, გაანალიზებულია პოლისემიასთან დაკავშირებული ისეთი კერძო საკითხები, როგორცაა: პოლისემიური სიტყვის ცალკეული მნიშვნელობების რაობა და სტატუსი, კონტექსტის როლი პოლისემიური სიტყვის მნიშვნელობების რეალიზაციისას. სტატიაში ასევე განხილულია ზმნებისა და ზედსართავი სახელების ლექსიკური მნიშვნელობის თავისებურებები.

წინამდებარე სტატია ეძღვნება თანამედროვე ინგლისური ენის ისეთ მნიშვნელოვან თავისებურებას, როგორცაა პოლისემია, ანუ მრავალმნიშვნელობიანობა. ცხადია, პოლისემია არ არის მხოლოდ ერთი და, კერძოდ, ინგლისური ენისათვის დამახასიათებელი მოვლენა, თუმცა სიტყვის პოლისემიურ მნიშვნელობათა რაოდენობის მიხედვით თანამედროვე ინგლისური მართლაც გამოირჩევა თვით ახლომონათესავე ენათა შორისაც კი.

პოლისემია, როგორც აღინიშნა, რეალურად არსებობს მრავალი ენის სემანტიკურ სისტემაში. პოლისემიური სიტყვა შედგება ლოგიკურ-საგნობრივი თვალსაზრისით რამდენიმე განსხვავებული მნიშვნელობისაგან, რომლებიც აზრობრივი განსხვავებების მიუხედავად არ არღვევენ პოლისემიური სიტყვის მთლიანობას და მის ცალკეულ ლექსიკურ-სემანტიკურ ვარიანტებად (ლსვ)¹ გვევლინებიან.

პოლისემია უაღრესად საინტერესო ენობრივი მოვლენაა, ვინაიდან ის უშუალოდაა დაკავშირებული ადამიანის აზროვნებასთან, მის მიერ სამყაროს აღქმის უაღრესად რთულ, მრავალკომპონენტიან და მრავალსაფეხურიან პროცესთან. სამყაროს აღქმის პროცესში ადამიანის აზროვნება ცდილობს ასახოს არა მხოლოდ ცალკეული საგნები და მოვლენები, არამედ ის მსგავსებაც, რაც მათ შორის არსებობს

1 ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტი (ლსვ) პოლისემიური სიტყვის ცალკეული მნიშვნელობაა.

ან, რასაც მოცემული ენობრივი კოლექტივი ხედავს; ანდა ახალი, შეუცნობელი საგნები და მოვლენები ასახოს მათი კავშირებისა და მიმართებების მეშვეობით უკვე ნაცნობ, შემეცნებულ საგნებსა თუ მოვლენებთან. ამდენად, პოლისემიის აღმოცენების ერთ-ერთი მიზეზი ადამიანის აზროვნების თავისებურებაა, ასახოს ენაში სამყაროს მრავალფეროვნება და ერთიანობა, ადამიანის აზროვნების უნარია, სამყაროს შემეცნების პროცესში მისი მრავალფეროვნება დაიყვანოს ერთიანობაზე.

პოლისემიის ფენომენში ვლინდება ენაში ეკონომიის პრინციპის მოქმედებაც, კერძოდ, შინაარსის პლანის მრავალკომპონენტურობა გამოხატვის პლანში ერთი ერთეულითაა წარმოდგენილი. ამით, თითქოს ხერხდება იმ წინააღმდეგობის მოხსნა, რომელიც არსებობს ენის შედარებით შეზღუდულ რესურსებსა და სამყაროს უსასრულო კონკრეტულობას შორის.

პოლისემიის კიდევ ერთი მიზეზი თვით ლექსიკური მნიშვნელობის ბუნებითაა შეპირობებული. მნიშვნელობის აბსტრაქტული ბუნება, მისი განმაზოგადებელი ფუნქცია პოლისემიის წარმოშობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიზეზად უნდა მივიჩნიოთ.

ჯერ კიდევ ჩვ. წ.-ის პირველ საუკუნეში, ორატორული ხელოვნების თეორეტიკოსი, მარკუს ფაბიუს კვინტილიანე, თავის თხზულებაში „ორატორის განათლების შესახებ“ განმარტავს მეტაფორისა და მეტონიმიის ცნებებს, რომლებიც სიტყვის სემანტიკური ცვლილებისა და გადატანითი მნიშვნელობის წარმოშობის მნიშვნელოვანი მექანიზმებია [გვერარტსი 2010: 6]. მე-17 საუკუნეში დიდი განმარტებითი ლექსიკონების შედგენამ ჯერ იტალიაში (1612 წ.), შემდეგ საფრანგეთში (1694 წ.), მე-18 საუკუნეში კი ინგლისში (იგულისხმება სემიუელ ჯონსონის „ინგლისური ენის ლექსიკონი“; 1755წ.), მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ზოგადად სემანტიკის, როგორც დარგის, კერძოდ კი პოლისემიის აღწერისა და შესწავლის საქმეში.

მე-20 საუკუნის დასაწყისში გერმანელი ლინგვისტი ჰერმან პაული განასხვავებს უზუალურ და ოკაზიონალურ მნიშვნელობებს და ენათმეცნიერთა ყურადღებას მიაპყრობს კონტექსტს, როგორც სიტყვის პოლისემიური მნიშვნელობების რეალიზაციის მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს [პაული 1920: 75].

მას შემდეგ ბევრი რამ დაიწერა პოლისემიასა და კონტექსტზე და ამ პრობლემატიკაზე დისკუსია კვლავაც გრძელდება. ამ სტატიაში ჩემი ამოცანა არ არის ყველა პრობლემის განხილვა, რაც პოლისემიას უკავშირდება, მაგრამ გვერდს ვერ ავუვლით რამდენიმე მნიშვნელოვან საკითხს, კერძოდ:

რა არის პოლისემიური სიტყვის მნიშვნელობა?

არსებობს იგი ენის სისტემურ დონეზე, თუ პოლისემიური სიტყვის მნიშვნელობა მთლიანად განპირობებულია იმ სიტუაციის კონტექსტით, რომელშიც სიტყვა იხმარება?

პოლისემიურ სიტყვას აქვს ერთი ინვარიანტული მნიშვნელობა, თუ მისი სტრუქტურა წარმოადგენს ურთიერთდაკავშირებული და სხვადასხვა სახის აზრობრივი კავშირებით ერთ მთლიან სტრუქტურაში გაერთიანებული ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტების სიმრავლეს?

აღნიშნული საკითხები მწვავე აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა არა მხოლოდ გასული საუკუნის 50-60-იან წლებში [ფერთი 1958; ანტალი 1963; ულმანი 1964 და სხვ.]. ბოლო ათი-თხუთმეტი წლის მანძილზე, თანამედროვე ლექსიკოგრაფიის კლასიკოსებად ქცეული ისეთი ავტორებიც კი, როგორებიც არიან სიუ ატკინსი [ატკინსი 1993], პატრიკ ჰენქსი [ჰენქსი 2000], მაიკლ რანდელი [რანდელი 2002] და სხვები, ისევ უბრუნდებიან ამ საკითხებს და, როგორც ჩანს, პასუხი კვლავაც არ არის ცალსახა. „მე არ მჯერა სიტყვის მნიშვნელობების არსებობისა (I don't believe in word senses)“, აცხადებს სიუ ატკინსი. პ. ჰენქსის აზრით, სიტყვას ცალკეული მნიშვნელობა კი არა აქვს, არამედ აქვს რიგი პოტენციური მნიშვნელობებისა (a set of meaning potentials), რომლებიც შეიძლება კონტექსტში გააქტიურდეს. მ. რანდელი პოლისემიურ სიტყვებში განასხვავებს მკაფიო მნიშვნელობებს, რომლებიც კლასიკურ სალექსიკონო მოდელს შეესაბამებიან და უფრო პრობლემურ შემთხვევებს, სადაც ერთგვარი მნიშვნელობათა დაჯგუფებებია (meaning-clusters) ძირითადი მნიშვნელობითა და კონტექსტუალური ქვემნიშვნელობებით.

აღნიშნული საკითხების კვლევა მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ თეორიული თვალსაზრისით, პოლისემიის ფენომენში უფრო ღრმად ჩაწვდომის მიზნით, არამედ პრაქტიკული თვალსაზრისითაც – როგორც ენების სწავლების, ისე ლექსიკოგრაფიული თვალსაზრისითაც, კერძოდ, სალექსიკონო სიტყვა-სტატიაში პოლისემიური სიტყვის აღწერისა და წარმოდგენის თვალთახედვითაც.

წინამდებარე სტატიაში წარმოდგენილია ჩემ მიერ აღწერილი პოლისემიური სიტყვების უნივერსალური მოდელებიდან ერთ-ერთი, კერძოდ, ერთგანზომილებიანი მოდელი, რომელიც თავისი არსიდან გამომდინარე ბევრ გაუგებრობას წარმოშობს, მათ შორის პოლისემიასთან დაკავშირებული ცალკეული საკითხების ინტერპრეტაციისას.

ერთგანზომილებიანი მოდელის პოლისემიური სიტყვის ყველა მნიშვნელობა ერთი, უალრესად განზოგადებული სემანტიკური კომ-

პონენტის საფუძველზე წარმოიქმნება. ეს მოდელი უპირატესად ზმნებისა და ზედსართავი სახელებისთვისაა დამახასიათებელი.

ზმნები და ზედსართავი სახელები, პრედიკატული სიტყვები, აღნიშნავენ ისეთ მნიშვნელოვან ლოგიკურ კატეგორიას, როგორცაა „ნიშანი“. პრედიკატული სიტყვები თავის კატეგორიალურ მნიშვნელობაში აერთიანებენ ორი რიგის კატეგორიას, კერძოდ: **საგნის ნიშანს, თვისებას** – ზედსართავ სახელებში და **მოქმედების, მდგომარეობის ნიშანს** ზმნებში. ამასთან ერთად, ნიშანი, რომელსაც პრედიკატული სიტყვები აღნიშნავენ, გამოიყოფა საგანთა სრულიად განსხვავებული კლასებიდან. შესაბამისად, ზედსართავ სახელებსა და ზმნებში წარმოდგენილია ამა თუ იმ ნიშნის გამოვლენის მთელი მრავალფეროვნება სხვადასხვა კლასის საგნებში. ზედსართავი სახელისა და ზმნების ყოველ მნიშვნელობასთან მუდმივად იგულისხმება სისტემური კონტექსტი, რომელიც ობიექტური რეალობის ერთი და იმავე კატეგორიის კომპონენტებს აღნიშნავს.

სისტემური კონტექსტის მეშვეობით ხდება ზედსართავი სახელისა და ზმნის მნიშვნელობების აქტუალიზაცია და არა მოტივაცია. სისტემური კონტექსტი პრედიკატულ სიტყვებში გამოავლენს იმ მნიშვნელობებს, რომლებიც არსებობენ მათ აზრობრივ სტრუქტურაში.

სიტყვების პოლისემიური სტრუქტურის ანალიზისათვის ვიყენებთ სიტყვის ლექსიკური მნიშვნელობის ორ სემანტიკურ კომპონენტს, რომელთაც ჩვენ ვუწოდებთ **გამჭოლი სემა** (საერთო სემა) და **სუბსემა** (განმასხვავებელი სემა).

გამჭოლ სემას (გ ს)² ვუწოდებთ სიტყვის ლექსიკური მნიშვნელობის იმ სემანტიკურ კომპონენტს, რომელიც პოლისემიური ზედსართავი სახელისა და ზმნის მთელი რიგი ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტის წარმოშობის საფუძველია.

სუბსემას კი ვუწოდებთ სიტყვის ლექსიკური მნიშვნელობის მაღიფერენცირებელ სემანტიკურ კომპონენტს. იგი ზმნისა და ზედსართავი სახელის სისტემური კონტექსტიდან გამოიყოფა. სუბსემა აკონკრეტებს გამჭოლი სემის განზოგადებულ შინაარსს ყოველ ცალკეულ ლსვ-ში, რის შედეგადაც ვლინდება პოლისემიური ზმნისა და ზედსართავი სახელის ცალკეული მნიშვნელობები.

2 ტერმინი „გამჭოლი სემა“ პროფ. მერი იანქოშვილს ეკუთვნის. როდესაც ეს სემანტიკური კომპონენტი გამოვავლინე და აღვწერე, ქ-მა მერიმ თეატრალური ტერმინი გამოიყენა და მას გამჭოლი, სტანისლავსკის „გამჭოლი მოქმედების“ (СКВОЗНОЕ ДЕЙСТВИЕ) მიხედვით დაარქვა. მართლაც, ეს ტერმინი კარგად აღმოსცემს პრედიკატული სიტყვების სემანტიკურ სტრუქტურაში გამოვლენილი სემანტიკური კომპონენტის შინაარსს.

სიტყვის მნიშვნელობის სემანტიკური სტრუქტურის ანალიზისათვის გამოყენებულია მრავალსაფეხურიანი დეფინიციათა ანალიზის მეთოდი. გაანალიზებულია ისტორიულ პრინციპებზე დაფუძნებული ოქსფორდის დიდი ლექსიკონის, უებსტერის დიდი ლექსიკონისა და ინგლისური ენის სხვა განმარტებითი ლექსიკონების დეფინიციები [დიდი ოქსფორდი 1989; უებსტერი 1981; სტივენსონი...2007; ჰენკსი 2005].

გამჭოლი სემისა და სუბსემის საილუსტრაციოდ განვიხილოთ ზედსართავი სახელი **straight**. აღნიშნული ზედსართავი სახელის პოლისემიურ მნიშვნელობებს საფუძვლად უდევს გს – **being free from deviation / bending / curvature** (*გაუმრუდებლად / მიხვევ-მოხვევის გარეშე არსებული*).

STRAIGHT

1. Direct, not crooked

(a straight street, a straight edge, a straight railway line)

2. Erect, not crooked or stooping (a straight back)

3. Direct; shortest; uninterrupted (a straight flight, a straight road, a straight path, a straight way)

4. Straightforward, frank, open (a straight answer, a straight question, straight talks)

5. Fair, virtuous, honest (a straight man, a straight woman)

6. Consistent, logical, clear (a straight thinker)

7. Conventional; respectable (she looked straight; a straight play)

8. Heterosexual (to be straight)

being free from deviation / bending / curvature

being free from deviation / bending / in direction

being free from deviation / bending / in deportment

being free from deviation in course

being free from deviation in truth, openness

being free from deviation in dealings / rectitude /

being free from deviation in some method

being free from deviation from conventional, accepted, traditional behaviour / norms / views

being free from deviation from sexual orientation

სქემა 1.

პირველ სექემაზე წარმოდგენილია ზედსართავი სახელის **straight** მნიშვნელობები;

1. „სწორი“, direct, not crooked;
 2. „სწორი, მხრებგამართული“, erect, not crooked or stooping;
 3. „პირდაპირი, უმოკლესი“, direct; shortest; uninterrupted;
 4. „გულწრფელი, გულახდილი“, straightforward, frank, open;
 5. „პატიოსანი, კეთილსინდისიერი“, fair, virtuous, honest;
 6. „თანამიმდევრული, ლოგიკური“, consistent, logical, clear;
- და სხვა.

პირველი მნიშვნელობის სისტემური კონტექსტია ისეთი საგნების აღმნიშვნელი არსებითი სახელები, რომელთაც სიგრძივი ფორმა აქვთ (*ქუჩა, კიდე, ნაპირი, სარკინიგზო ხაზი და მისთ.*). არსებით სახელთა ამ ჯგუფიდან გამჭოლი სემა (გს) **being free from deviation / bending / გამოყოფს** საერთო სემას *direction (მიმართულება)*, რომელიც შემოდის ზედსართავი სახელის მოცემული მნიშვნელობის სემანტიკურ სტრუქტურაში, როგორც მისი კომპონენტი, აკონკრეტებს გს-ის **being free from deviation / bending / ზოგად მნიშვნელობას being free from deviation / bending / in direction (საითკენმე პირდაპირ / გაუმრუდებლად / მიხვევ-მოხვევის გარეშე მიმართული)**, რის საფუძველზეც ხდება მნიშვნელობის „სწორი“ რეალიზაცია.

მეორე მნიშვნელობის სისტემური კონტექსტია ზურგის, მხრების და მისთ. აღმნიშვნელი არსებითი სახელები. არსებით სახელთა ამ ჯგუფიდან გს **being free from deviation / bending / ირჩევს** საერთო სემას *deportment (გამართულობა)*, რომელიც შემოდის ზედსართავი სახელის მოცემული მნიშვნელობის სემანტიკურ სტრუქტურაში, როგორც მისი კომპონენტი, აკონკრეტებს გს-ის **being free from deviation / bending / ზოგად მნიშვნელობას being free from deviation / bending / in deportment**, რის საფუძველზეც ხდება მნიშვნელობის „სწორი, მხრებგამართული“ რეალიზაცია.

მესამე მნიშვნელობის სისტემური კონტექსტია გზის, მარშრუტის, რეისის და მისთ. აღმნიშვნელი არსებითი სახელები. არსებით სახელთა ამ ჯგუფიდან გს **being free from deviation** ირჩევს საერთო სემას *course (მარშრუტი, კურსი)*, რომელიც აკონკრეტებს გს-ის **being free from deviation** ზოგად მნიშვნელობას **being free from deviation in course**, რის საფუძველზეც ხდება მნიშვნელობის „პირდაპირი, უმოკლესი“ რეალიზაცია.

მეოთხე მნიშვნელობის სისტემური კონტექსტია საუბრის, კითხვის, პასუხის და მისთ. აღმნიშვნელი არსებითი სახელები. არსებით სახელთა ამ ჯგუფიდან გს **being free from deviation** ირჩევს საერთო

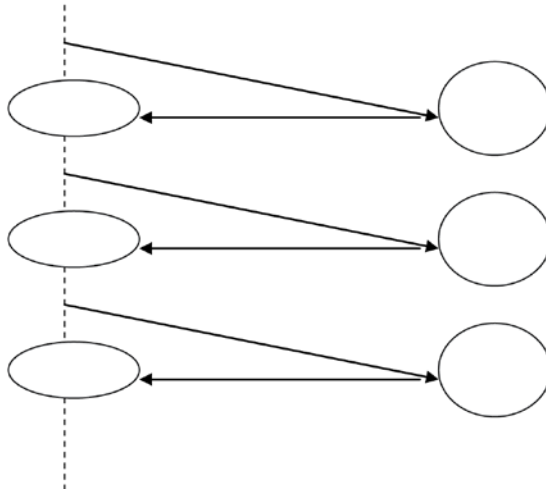
სემას *truth* (**სიმართლე**), რომელიც აკონკრეტებს გს-ის **being free from deviation** ზოგად მნიშვნელობას **being free from deviation in truth, openness**, რის საფუძველზეც ხდება მნიშვნელობის „გულწრფელი, გულახდილი“ რეალიზაცია.

მესუთე მნიშვნელობის სისტემური კონტექსტია ადამიანის აღმნიშვნელი არსებითი სახელები. არსებით სახელთა ამ ჯგუფიდან გს **being free from deviation** ირჩევს საერთო სემას **dealings, rectitude** (**ურთიერთობა, ზნეობა**), რომელიც აკონკრეტებს გს-ის **being free from deviation** ზოგად მნიშვნელობას **being free from deviation in dealings, rectitude**, რის საფუძველზეც ხდება მნიშვნელობის „პატიოსანი, კეთილსინდისიერი“ რეალიზაცია.

მეექვსე მნიშვნელობის სისტემური კონტექსტია აზროვნების, მოაზროვნის და მისთ. აღმნიშვნელი არსებითი სახელები. არსებით სახელთა ამ ჯგუფიდან გს **being free from deviation** ირჩევს საერთო სემას **method** (**მეთოდი**), რომელიც აკონკრეტებს გს-ის **being free from deviation** ზოგად მნიშვნელობას **being free from deviation in some method**, რის საფუძველზეც ხდება მნიშვნელობის „თანამიმდევრული, ლოგიკური“ რეალიზაცია და ა.შ.

მეორე სქემაზე მოცემულია ზედსართავი სახელის **straight** და არსებითი სახელის ურთიერთმიმართების სიღრმისეული მექანიზმი მათ ნახევრადავტომატიზებულ სინტაგმებში, სადაც წყვეტილი ხაზი გამჭოლი სემაა, ელიფსი – პოლისემიური ზედსართავი სახელის ლსვ, ხოლო წრე – მოცემული ლსვ-ის სისტემური კონტექსტი.

გს მოქმედებს ზედსართავი სახელიდან არსებითი სახელისკენ (**A** → **N**). გს განსაზღვრავს არსებითი სახელების შერჩევას და არსებითი სახელების მნიშვნელობის სემანტიკური სტრუქტურებიდან ირჩევს საერთო ნიშანს, რომელიც მის ზოგად მნიშვნელობას აკონკრეტებს. სუბსემა კი მოქმედებს მეორე მიმართულებით, არსებითი სახელიდან ზედსართავი სახელისაკენ (**N** → **A**). სუბსემა, ხდება რა ზედსართავი სახელის მნიშვნელობის სემანტიკური კომპონენტი, აკონკრეტებს გს-ის მნიშვნელობას და ახდენს ცალკეული ლსვ-ის რეალიზაციას.

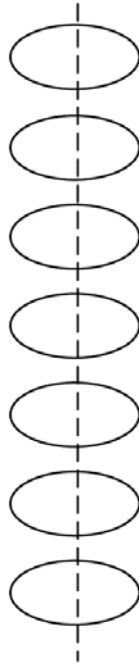
სქემა 2

- გამჭოლი სემა წარმოშობი სემანტიკური კომპონენტია, იგი მთელი რიგი ლსვ-ის აღმოცენების საფუძველია;
- გამჭოლი სემა საერთო სემანტიკური კომპონენტია, სემანტიკური „ძაფია“, რომელიც პოლისემიური სიტყვის რამდენიმე ლსვ-ს აერთიანებს;
- გამჭოლი სემა მანტიგერირებელი სემაა, სწორედ მისი მეშვეობით ფუნქციონირებს პოლისემიური ზმნა და ზედსართავი სახელი, როგორც ერთიანი აზრობრივი სტრუქტურა;
- გამჭოლი სემა პარადიმატულ ანუ ვერტიკალურ ქრილში წარმოიშობა. მისი არსებობა ვლინდება პოლისემიური სიტყვის რამდენიმე მნიშვნელობის შედარების საფუძველზე;
- გამჭოლი სემა თავისი სტრუქტურულ-სემანტიკური სტატუსით უფრო აბსტრაქტულია, ვიდრე სიტყვის ლექსიკური მნიშვნელობის შემადგენელი დიფერენციალური და პოტენციური სემები, რადგან იგი ზმნისა და ზედსართავი სახელის რამდენიმე ლსვ-ს მართავს;
- გამჭოლი სემა იმპლიციტურად შეიცავს წარმოდგენას საგანთა იმ კლასებზე, რომელიც მოცემულმა ზმნამ ან ზედსართავმა სახელმა შეიძლება დაახასიათოს. შესაბამისად იგი ახდენს მოტივირებას ან ბლოკირებას სისტემური კონტექსტის შერჩევისა, რომელსაც მოცემული ზმნა ან ზედსართავი სახელი შეიძლება დაუკავშირდეს.

გამჭოლი სემა განსხვავდება საერთო სემანტიკური კომპონენტი-საგან, არქისემისაგან, ჰიპერსემისაგან იმით, რომ იგი **წარმომშობი სემანტიკური კომპონენტია**. იგი არა მარტო საერთო სემანტიკური კომპონენტია რამდენიმე ლსვ-ისათვის, არამედ იგი არის ზმნისა და ზედსართავი სახელის პოლისემიური მნიშვნელობების წარმომშობის საფუძველი და მართავს მათ.

- სუბსემა განმასხვავებელი სემაა, რომლის საფუძველზეც **წარმოიშობა** ზმნისა და ზედსართავი სახელის კონკრეტული ლსვ. სუბსემას, ისევე როგორც გს-ს წარმომშობ სემად განვიხილავთ. **თუ გს წარმომშობს პოლისემიური ზმნისა და ზედსართავი სახელის რამდენიმე ლსვ-ს, სუბსემა ერთი კონკრეტული ლსვ-ის წარმომშობის საფუძველია.**
- სუბსემა გამოიყოფა საგანთა მთელი კლასიდან, რომელიც წარმოდგენილია არსებით სახელთა განსაზღვრული ჯგუფით. აქედან გამომდინარე იგი თავის თავში ატარებს წარმოდგენას საგანთა მოცემულ კლასზე და შესაბამისად დენოტაციის განსაზღვრულ სფეროზე;
- სუბსემა სინტაგმატურ ღერძზე წარმოიშობა, ერთი მხრივ, ზმნისა და ზედსართავი სახელის, მეორე მხრივ კი არსებითი სახელის სემანტიკური სტრუქტურების ურთიერთმიმართებისას;
- სუბსემის არსებობის შედეგად ზმნისა და ზედსართავი სახელის მნიშვნელობის სემანტიკურ სტრუქტურაში ყოველი ლსვ-ისათვის წარმოიქმნება მოცემული სუბსემით გაერთიანებული სისტემური კონტექსტი.

ერთგანზომილებიანს ვუწოდებთ ისეთ პოლისემიურ ზმნებსა და ზედსართავ სახელებს, რომელთა ყველა ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტი ერთი გამჭოლი სემის საფუძველზე წარმოიშობა (იხ. მესამე სქემა).

სქემა 3

ერთგანზომილებიანია ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული ზედსართავი სახელი **straight**.

ერთგანზომილებიანი ზედსართავი სახელის მაგალითად შეიძლება განვიხილოთ ინგლისური სიტყვა **LOW**. მისი ყველა ლექსიკურ-სემანტიკური ვარიანტი **being below the average level** (**საშუალო დონეზე დაბლა, ქვევით არსებული**) გამჭოლი სემის საფუძველზეა წარმოშობილი (**საშუალო დონეზე დაბალი: სიმაღლით; აწეულობით მიწიდან, ზღვის დონიდან ან სხვა ათვლის წერტილიდან; რაოდენობით; ინტენსიურობით; უღერადობით; სოციალური მდგომარეობით; ხარისხით; სოციალური „რესპექტაბელურობით“**).

1. of small upward extent
(a low wall, a low hill)	being below the average level in upward extension
2. not elevated in position
(low bridges, Low Countries)	being below the average level in elevation from the ground or some other downward limit
3. not tall, short (a low man, a man of low stature)	being below the average level in stature

4. not high in amount
(low price, low wages)	being below the average level in <i>amount</i>
5. deficient in degree of intensity (low redness, low colour)	being below the average level in <i>degree of intensity</i>
6. not loud (low voice, low laugh)	being below the average level in <i>volume</i>
7. of humble rank, position (low birth, low life)	being below the average level in <i>social rank</i>
8. wanting in elevation, of inferior quality (low art, low standard)	being below the average level in <i>quality</i>
9. wanting in decent breeding, vulgar, coarse
(low person, low company)	being below the average level in <i>social "respectability"</i>

ერთგანზომილებიანია ზედსართავი სახელი **CROOKED**. მის პოლისემიურ სტრუქტურას საფუძვლად უდევს გ ს – **having deviation in / from / (გადახრის / გამრუდების მქონე)**

1. not straight, bent, twisted
(crooked streets, a crooked road, a crooked blade)	having deviation in <i>direction</i>
2. deformed; bent (an aged man with a crooked frame, yellow and crooked teeth)	having deviation from <i>normal form</i>
3. dishonest, not straightforward , (crooked politicians, crooked dealings)	having deviation in <i>rectitude</i>
4. fraudulent; illegal (crooked business, crooked business deal)	having deviation from <i>legal frame</i>

ერთგანზომილებიანი ზმნის მაგალითად განვიხილოთ პოლისემიური ზმნა **ESCAPE**. აღნიშნული პოლისემიური ზმნის სტრუქტურას საფუძვლად უდევს გამჭოლი სემა **breaking / getting / away from (თავის დაღწევა, ჩვეულ. უსიამოვნო რამისაგან) [თავის დაღწევა: ციხისგან, ჯარისგან; ცხოვრებისეული პრობლემებისგან; სიღარიბისგან, სასჯელისგან; მავნე ჩვევისგან და სხვა]**.

1. to get away, to get free (to escape from prison, to escape from the army)	breaking / getting / away from (<i>physical</i>) <i>confinement</i>
2. to avoid or retreat from the realities of life (to escape reality)	breaking / getting / away from <i>unpleasant realities of life</i>
3. to avoid or elude an evil that threatens (to escape poverty, to escape punishment, to escape unhappiness)	breaking / getting / away from <i>misfortune of any kind</i>
4. to avoid psychological problems (to escape television addiction)	breaking / getting / away from <i>mental / psychological / problems</i>
5. to elude notice or recollection (to escape one's mind, to escape smb.'s eyes)	breaking / getting / away from <i>notice / mental grasp /</i>

როგორც აღინიშნა, ერთგანზომილებიანი მოდელი უპირატესად ზმნებისა და ზედსართავი სახელებისთვისაა დამახასიათებელი.

განსხვავებით მაიდენტიფიცირებელი სიტყვებისაგან, როგორცაა არსებითი სახელები, რომლებიც, ასახავენ რა ობიექტური რეალობის საგნებსა და მოვლენებს, თავიანთი მნიშვნელობის სემანტიკურ სტრუქტურაში მრავალ სემანტიკურ კომპონენტს შეიცავენ, პრედიკატული სიტყვები აღნიშნავენ ნიშან-თვისებას. შესაბამისად მათი ლექსიკური მნიშვნელობა „ღარიბია“ სემანტიკური კომპონენტებით და ამდენად, უფრო ბუნებრივია, რომ პრედიკატული სიტყვების პოლისემიური სტრუქტურა გრძივი განვითარებით ხასიათდებოდეს და ერთი ნიშანი, ერთი სემანტიკური კომპონენტი მრავალი მნიშვნელობის წარმოშობის საფუძვლად იქცეს.

ერთი შეხედვით, შეიძლება შეიქმნას შთაბეჭდილება, რომ ეს განზოგადებული სემანტიკური კომპონენტი, რომელსაც ჩვენ გამჭოლი სემა ვუწოდეთ, უაღრესად არაავტონომიურია და სისტემური კონტექსტის გარეშე ვერ მოახდენს მნიშვნელობათა რეალიზაციას. ცხადია, სისტემური კონტექსტის როლი მნიშვნელოვანია პრედიკატული სიტყვების პოლისემიური მნიშვნელობების რეალიზაციისას, მაგრამ ჩვენმა სიღრმისეულმა კვლევებმა ცხადყო, რომ გამჭოლი სემა არ არის პასიური სემა, იგი მართავს პოლისემიური მნიშვნელობების წარმოქმნის პროცესს.

ცნობილია, რომ ნიშან-თვისება ობიექტურ რეალობაში დამოუკიდებლად არ არსებობს. იგი საგნის შიგნითაა, საგანშია და მის გარეშე წარმოუდგენელია. მაგრამ ნიშანი, გარდასახული ენობრივ კატეგორიაში, წარმოდგება ცალკე კატეგორიად, ზედსართავი სახელისა და

ზმნის კატეგორიად და სხვა ენობრივ სტატუსს იძენს. ენის სისტემაში ნიშანი შედარებით ავტონომიურობას იძენს, რაც განაპირობებს ზედსართავი სახელისა და ზმნის და მათი სისტემური კონტექსტის რთულ ურთიერთმიმართებას მათ ლექსიკურ სინტაგმებში. სისტემური კონტექსტის როლი ზმნისა და ზედსართავი სახელის მნიშვნელობების რეალიზაციის პროცესში მდგომარეობს იმაში, რომ მას ზმნისა და ზედსართავი სახელის მნიშვნელობის სემანტიკურ სტრუქტურაში მოაქვს კერძო ინფორმაცია სუბსემის სახით, რომელიც აკონკრეტებს გ ს-ის ზოგად მნიშვნელობას, შლის მას კონკრეტულ ვარიანტებად, რის შედეგადაც ხდება ზმნისა და ზედსართავი სახელის ცალკეული ლსვ-ის დიფერენციაცია და რეალიზაცია. მეორე მხრივ, ზმნას და ზედსართავ სახელს, როგორც დამოუკიდებელ მეტყველებების ნაწილს, თავისი მნიშვნელობის სემანტიკურ სტრუქტურაში აქვს ისეთი სემები, რომლებიც არა მარტო წარმოშობენ მთელ რიგ ლსვ-ს, არამედ მართავენ განსაზღვრული და არა ნებისმიერი არსებითი სახელის არჩევანს. ამაში მდგომარეობს ზმნისა და ზედსართავი სახელის, როგორც ენის ერთეულის დამოუკიდებელი არსებობა და აქტიური ფუნქცია. ენის სისტემაში საგნებისა და მათი ნიშან-თვისებების ურთიერთობა განზოგადების სრულიად სხვა დონეზე ყალიბდება.

რა არის აღწერილი ერთგანზომილებიანი მოდელის პოლისემიური სიტყვა? აქვს მას ერთი ინვარიანტული მნიშვნელობა და ქვემნიშვნელობები თუ სრულფასოვანი მნიშვნელობები? როგორია კონტექსტის როლი ამ მოდელის სიტყვების პოლისემიური მნიშვნელობების გამოსავლენად?

როგორც ზემოთ მოყვანილი ანალიზიდან ჩანს, ერთგანზომილებიან მოდელს აქვს თანაბარი სტატუსის მნიშვნელობები. ის, რასაც ზოგი მკვლევარი ინვარიანტულ მნიშვნელობად განიხილავს, არის სემანტიკური კომპონენტი, გამჭოლი სემა, რომელიც ძალიან ზოგადია, რადგან თავის თავში შეიცავს წარმოდგენას საგანთა იმ კლასებზე, საიდანაც ის არის გამოყოფილი. როდესაც გამჭოლი სემა კონკრეტდება სუბსემით, სახეზეა ლექსიკურ-სემანტიკური ვარტიანტი, ცალკეული მნიშვნელობა. ასე, რომ საქმე გვაქვს არა ერთ ინვარიანტულ მნიშვნელობასთან და მის ქვემნიშვნელობებთან, არამედ ერთ უაღრესად განზოგადებულ გამჭოლ სემასთან და თანაბარი სტატუსის მქონე მნიშვნელობებთან.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია კონტექსტის როლი. კონტექსტი ყოველთვის საჭიროა პოლისემიური სიტყვის მნიშვნელობების აქტუალიზაციისათვის, ვინაიდან ლსვ-ის გამოხატვის პლანი არის არა ცალკე აღებული სიტყვა, არამედ სწორედ ის მინიმალური კონტექ-

სტი, რომელშიც ამ სიტყვის მნიშვნელობის რეალიზაცია ხდება. გამჭოლი სემა, როგორც დავინახეთ, თავად ახდენს არსებითი სახელის შერჩევას ან ბლოკირებას. ამდენად, კონტექსტი ავლენს იმას, რაც უკვე დევს სიტყვის სემანტიკურ სტრუქტურაში. ამ თვალსაზრისით ერთგანზომილებიანი პოლისემიური სიტყვა არ არის გამონაკლისი.

ვფიქრობ, პრედიკატული სიტყვებისათვის დამახასიათებელი ამ მოდელის სწავლებისას წარმოდგენილი ანალიზის გათვალისწინება გააადვილებს მათ აღქმასა და სხვადასხვა მნიშვნელობით გამოყენებას.

ლექსიკოგრაფიული რეპრეზენტაციის თვალსაზრისით, სალექსიკონო სიტყვა-სტატიაში ერთგანზომილებიანი მოდელის პოლისემიური სიტყვის მნიშვნელობები ცალკე უნდა დაინომროს არაბული ციფრებით, როგორც თანაბარი სტატუსის მნიშვნელობები. ამ მოდელის პოლისემიურ სიტყვებში ქვემნიშვნელობების გამოყოფა არამართებულად მიმაჩნია.

დამოწმებანი:

1. ანტალი 1963: L. Antal, Questions of Meaning. The Hague: Mouton Co., 1963
2. ატკინსი 1993: B.T.S. Atkins, "Theoretical Lexicography and its relation to Dictionary-making". *Dictionaries* (Journal of the DSNA) 14:4-43, 1993
3. გეერარტსი 2010: Dirk Geeraerts, Theories of Lexical Semantics. Oxford University Press. 2010
4. პაულსი 1920: Hermann Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte. Halle: Niemeyer, 1920
5. რანდელი 2002: Michael Rundell, "Good Old-fashioned Lexicography: Human Judgement and the Limits of Automation". *Lexicography and Natural Language Processing*. EURALEX, 2002: 138-155
6. ულმანი 1964: St. Ullmann, Semantics. An Introduction to the Science of Meaning. Oxford: Basil Blackwell, 1964
7. ფერთი 1958: J.R. Firth, Papers in Linguistics. Oxford University Press, 1958
8. ჰენკსი 2000: Patrick Hanks, "Do Word Meanings Exist?" *Computers and the Humanities* 34: 205-215, 2000

გამოყენებული ლექსიკონების სია:

1. დიდი ოქსფორდი 1989: Oxford English Dictionary on Historical Principles (OED). Second edition on CD-ROM. Version 2.0. Oxford University Press, 1989
2. სტივენსონი 2007: Angus Stevenson (ed.), Shorter Oxford English Dictionary. Sixth Edition (SOED). Oxford University Press, 2007
3. უებსტერი 1981: Webster's Third New International Dictionary (Unabridged). Merriam Webster Inc., 1981
4. ჰენკსი 2005: P. Hanks (ed.), Oxford Dictionary of English. Second Edition, Revised. Oxford University Press, 2005

Pastoral orders

Pastorship, i.e., mentorship and guidance (on dogmatic, conceptual, moral, lifestyle and other issues) can be considered as the main mission in the life of the Christian church. In a medieval ecclesiastical community (whether a bishopric, monastery or parish), pastoral orders were vested in its head (bishop, father superior, or a superior clergy having spiritual charge over a parish), while the ordinary clergy, presbyters and deacons, did not have the right to act as pastors. This hierarchy was maintained in the Georgian Church until the 19th century, when, after the unification of the Georgian Church with the Russian Church (1811), pastoral orders became looser under the influence of the Russian Church and could be assumed by any presbyter. In 1917, the Georgian Church regained its autocephaly, but pastoral orders did not change.

Tinatin Margalitadze

A One-Dimensional Model of a Polysemantic Word

The article deals with one of the universal models of polysemantic verbs and adjectives, namely, the one-dimensional model. Along with describing the model itself, this article also analyzes some issues connected with polysemy, such as the essence and status of the separate meanings of a polysemantic word and the role of context in the process of their realization. This article also examines the peculiarities of the lexical meanings of verbs and adjectives.